

Litteraturgerontologi: Dansk ældrelitteratur i et brugsperspektiv

Der udkommer i disse år meget *ældrelitteratur*, dvs. skønlitteratur om alderdom og senliv. Den forskning som beskæftiger sig med ældrelitteraturen – den såkaldte *litteraturgerontologi* – er også i hastig fremvækst. Litteraturgerontologien beskæftiger sig med litteraturens fremstillinger af ældretilværelsen og er interesseret i, hvad vi kan lære af denne litteratur, og hvordan den kan supplere vores egne erfaringer med og forestillinger om ældretilværelsen. Sekundært er litteraturgerontologien også begyndt at rette fokus mod, hvad læsere kan *bruge* skønlitteratur og ældrelitteratur til i forhold til deres egen aldring.

De følgende sider introducerer først den litteraturgerontologiske forskning, der foretages i regi af Danish Aging Research Center (DARC) ved SDU. Derefter beskrives foreløbige erfaringer fra et igangværende projekt, *Læs som mand* (LSM), hvor såkaldt guidet fælleslæsning af bl.a. ældrelitteratur afprøves med mænd i alderen 65-75 år med henblik på at undersøge, om det påvirker deltagernes oplevelse af livskvalitet og -mening.

Litteraturgerontologi

Motivationen bag litteraturgerontologien genlyder i titlen på Margaret Gullettes *Aged by Culture* (2004), der plæderer for, at vi *ældes kulturelt*: Dvs. at vores forståelse af aldring formes af de "narrative ideas we have been inserting into our head" (2004). Gullette er repræsentant for én hovedåre i den litterære gerontologi, som søger at blottlægge og problematisere domine-

rende aldringsskildringers alderisme (jf. Woodward, 1991).

Denne tilgang til litteraturens aldringsrepræsentationer suppleres af andre studier, der tilgår litteraturens aldringsrepræsentationer som kilder til genkendelse, indsigt og viden. Fremvæksten af denne 'positive litteraturgerontologi' er tæt forbundet med litteraturens eget ændrede livtag med aldring og alderdom. Ældre har *generelt* indtaget en marginal position i litteraturen, og repræsentationerne af dem har ofte flugtet med negative stereotyper (Wyatt-Brown, 1993). De seneste årtier har man dog kunnet observere fremvæksten af en ny form for ældrelitteratur, der fremstiller ældre "som mennesker med komplekse indre liv", og som ikke nødvendigvis fordrer den mistænksomme tilgang (Simonsen, 2014, s. 14).

Det danske perspektiv

DARCs litteraturgerontologiske forskning placerer sig i forlængelse af den positive litteraturgerontologi, som fx er udgangspunktet for vores arbejde med den samtidige ældredigtning; poesi om alderdom skrevet af ældre forfattere (Lund & Simonsen, 2019). Eksempler kunne være Peter Poulsens (f. 1940) *Allegro* (2018), Jon Høyers (f. 1942) *Ældreølgen* (2019) Charlotte Strandgaards (f. 1943) *Ingenmandsland* (2015), Jørgen Leths (f. 1937) *Det bliver ikke væk* (2019) og Knud Sørensens (f. 1928) *Horisonter* (2019).

Disse forskelligartede værker er alle karakteriseret ved deres mellemværende med aldringen i et senmoderne

samfund, hvor perspektivet på de senere livsfaser handler om andet og mere end eksistentielle problemstillinger vedrørende død og forgængelighed.

Det betyder ikke, at disse temaer ikke er til stede. Værkerne kredser ofte om ensomhed, om venners og partners død. Og helt jordnært beskriver flere tekster dårlige rygge, prostataproblemer, udfordringer med at gå, osv. Det er aldringen som et biologisk faktum. Og aldringsdigtningen tager på forskellig vis form af forsøget på at *komme overens* med den erfaring. Som Strandgaard formulerer det: "Alderdommen og jeg er langt om længe ved at blive forbundsfæller // venner ville være for stærkt et ord".

På den ene side opleves dele af aldringen negativt, men på den anden side er sådanne aspekter ikke absolut definerende for de ældreliv, der beskrives. Et eksempel er Høyers digt, hvor et jeg besværet "stavrer" op "af trapperne". Han skal imidlertid besøge et kvindeligt du og er også "styret af *brunst* / fra det sekund / din sms var der / sengen er klar." Aldring og alderdom fremstilles som et heterogent fænomen og en fluktuerende erfaring, hvor perspektivet på aldringen konstant forskyder sig. Med andre ord konfronterer ældredigtningen senlivets slagsider samtidig med, at den insisterer på livsfasen som et mulighedsrum for fortsat nydelse, glæde og vitalitet.

Mens den lyriske genre typisk indfanger stemningsglimt og søger at give øjeblikket fast form, er den for-

LITTERATURGERONTOLOGI:
DANSK ÆLDRELITTERATUR
I ET BRUGSPERSPEKTIV
NICKLAS FREISLEBEN LUND,
METTE MARIE KRISTENSEN,
ANNA PALDAM FOLKER,
PETER SIMONSEN

tællende skønlitteratur (typisk romanen) bedre i stand til at gengive livet, som det folder sig ud over længere forløb, eksempelvis som en såkaldt *fuldendelsesroman*, der beskæftiger sig med, hvordan livet foldes sammen (Rooke, 1992). Her peger vores aktuelle forskning igen på, at der både er opturs- og nedtursfortællinger, men at ældrelitteraturen ofte fletter de to grundnarrativer sammen og betoner omskiftelighed og diversitet i ældretilværelsen (Lund & Simonsen, 2020).

Ovenstående er en grov skitse af et rigt materiale. Alligevel peger det på de karakteristika, der gør ældrelitteraturen interessant og relevant. Ældrelitteraturen tilbyder *ikke* handlingsplaner for det gode ældreliv. Dens kvalitet er snarere, at den inviterer til refleksion over, hvad ældrevelfærd er eller ikke er.

Et brugsperspektiv. Læs som mand

Et af DARC-forskningens centrale forskningsbidrag er interessen for, om disse kvaliteter ved ældrelitteraturen aktivt kan *bruges* i sundhedsfremmende øjemed. Idet ældrelitteraturen tilbyder et privilegeret refleksionsrum for alderdommens flertydige og vanskelige dimensioner, er vores tese, at læsningen af og samtalen om ældrelitteraturen aktivt kan bruges som kulturel aktivitet for ældre med henblik på at styrke og/eller ændre deres forståelse af, refleksion over og forventninger til denne livsfase.

Det er baggrunden for projektet *Læs som mand*, der gennemføres i regi af Human Health på SDU i samarbejde

med Læseforeningen og Ældre Sagen og hvis langsigtede formål er at undersøge, om en særlig type læsning af en særlig type litteratur i læsegrupper for mænd i alderen 65-75 år, som er i overgangen fra arbejdsliv til pension, kan påvirke deltagernes oplevelse af livskvalitet og meningsfuldhed.

Guidet fælleslæsning

I efteråret 2019 afholdtes to sådanne læsegrupper baseret på Guidet Fælleslæsning (GFL). GFL er en form for højt læsning udviklet af den engelske Reader Organization (Billington, 2019). I GFL vælger guiden de tekster, som læses og diskuteres, primært ud fra et kvalitetskriterium. Deltagerne møder uforberedte op. Typisk læses en prosatekst over en time, derefter et digt over en halv time. Højt læsningen tilstræber langsommelighed og den afbrydes med jævne mellemrum af guidens åbne spørgsmål til teksten. Målet er at opleve litteraturen som fælles erfaring.

Når projektet retter sig mod netop mænd i pensionsalderen, er årsagen, at overgangen fra arbejdsliv til pensionsliv er en kritisk fase; særligt for mænd, som statistisk set har forhøjet risiko for negative sundhedseffekter i form af ensomhed, meningsløshed og lavt selvvurderet helbred (Noh & Kim et al., 2019).

Projektets langsigtede formål er, som nævnt, at afprøve, om GFL har positive effekter på deltagernes oplevede livskvalitet og meningsfuldhed. Forskningen tyder på, at det i mange sammenhænge er tilfældet (fx Billington,

Megen ny skønlitteratur omhandler og repræsenterer ældrelivet på vidt forskellig vis, og en ny såkaldt litteraturgerontologi udforsker denne litteratur ud fra en interesse i, hvad den kan vise os om ældretilværelsen på godt og ondt. En ny gren af litteraturgerontologien er interesseret i også at udforske konkrete anvendelsesmuligheder af denne litteratur, bl.a. som sundhedsfremme i forbindelse med aldringen. Et projekt "Læs som mand", rettet mod mænd i alderen 65-75 år i den sundhedskritiske overgangsfase fra arbejdsliv til pension, er i færd med at afprøve, om en særlig måde at læse skønlitteratur højt på i fællesskab kan forøge deltagernes oplevelse af meningsfuldhed i deres tilværelse. Artiklen formidler tankerne bag projektet og enkelte foreløbige erfaringer med det.

Nicklas Freisleben Lund

ph.d., postdoc
Danish Aging Research Center/Centre for Uses of Literature, SDU
nflund@sdu.dk

Mette Marie Kristensen

ph.d.-studerende
Statens Institut for Folkesundhed, SDU
memk@sdu.dk

Anna Paldam Folker

ph.d., lektor og forskningschef
Statens Institut for Folkesundhed, SDU
anpf@sdu.dk

Peter Simonsen

ph.d., professor
Danish Aging Research Center/Centre for Uses of Literature, SDU
petsim@sdu.dk

2019), men vi vil undersøge, om det også gælder for denne specifikke gruppe mænd. Og om – hvilket var det centrale fokus i den indledende fase – man over otte uger kan fastholde dem i konceptet, som ellers typisk tiltrækker kvindelige læsere; en målgruppe, som da også er genstand for det meste af den eksisterende empiriske læseforskning (fx Radway, 1991).

Teksterne

I LSM-projektet er et fokusområde at undersøge, om det gør en forskel, om de læste tekster handler om ældre mænd eller ej. Udvalget af tekster var foretaget ud fra følgende kriterier: det skulle være tekster af en vis kunstnerisk kvalitet, skrevet af mandlige og kvindelige samt ældre og yngre forfattere. Endvidere skulle teksternes indhold både afspejle gruppens umiddelbare livsverden og være forskellige fra samme. Endelig skulle deres formsprog i stigende grad være svært tilgængeligt og/eller anvendes til grænseoverskridende og tabubrydende erfaringer. Således indledtes det første møde i læsekredsen med en af Anders Bodelsens humoristiske noveller om en enkemand, "Nye billeder" fra *Varm luft* (2009). Den sidste mødegang læstes en tekst af den engelske forfatter Julian Barnes, "Appetit" fra *Citronbordet* (2006), om demens, personlighedsforvirring og funktionstab, samt et digt af Charlotte Strandgaard om stor seksuel lyst, men nedsat funktionsevne pga. alderdom, "Elsker og ven" fra *Ingenmandsland* (2015). Flere deltagere kommentere

rede efter sidste mødegang, at var læsekredsen indledt med sidstnævnte tekster, var de nok ikke kommet igen – men alle på nær én deltog under hele forløbet. Det primære spørgsmål i undersøgelsens indledende fase – kan man rekruttere denne gruppe mænd *til* og fastholde dem *i* konceptet? – blev således besvaret med et *ja*.

I forhold til om den læste litteratur skulle handle om aldrende mænd for at skabe indlevelse blandt deltagerne, var fundene ikke entydige: på den ene side affødte ældrelitterære tekster personligt-identificerende reaktioner; på den anden side var der også megen genkendelse og indlevelse, når teksterne var fjernere fra deltagerens umiddelbare livsverden.

Leth-læsning

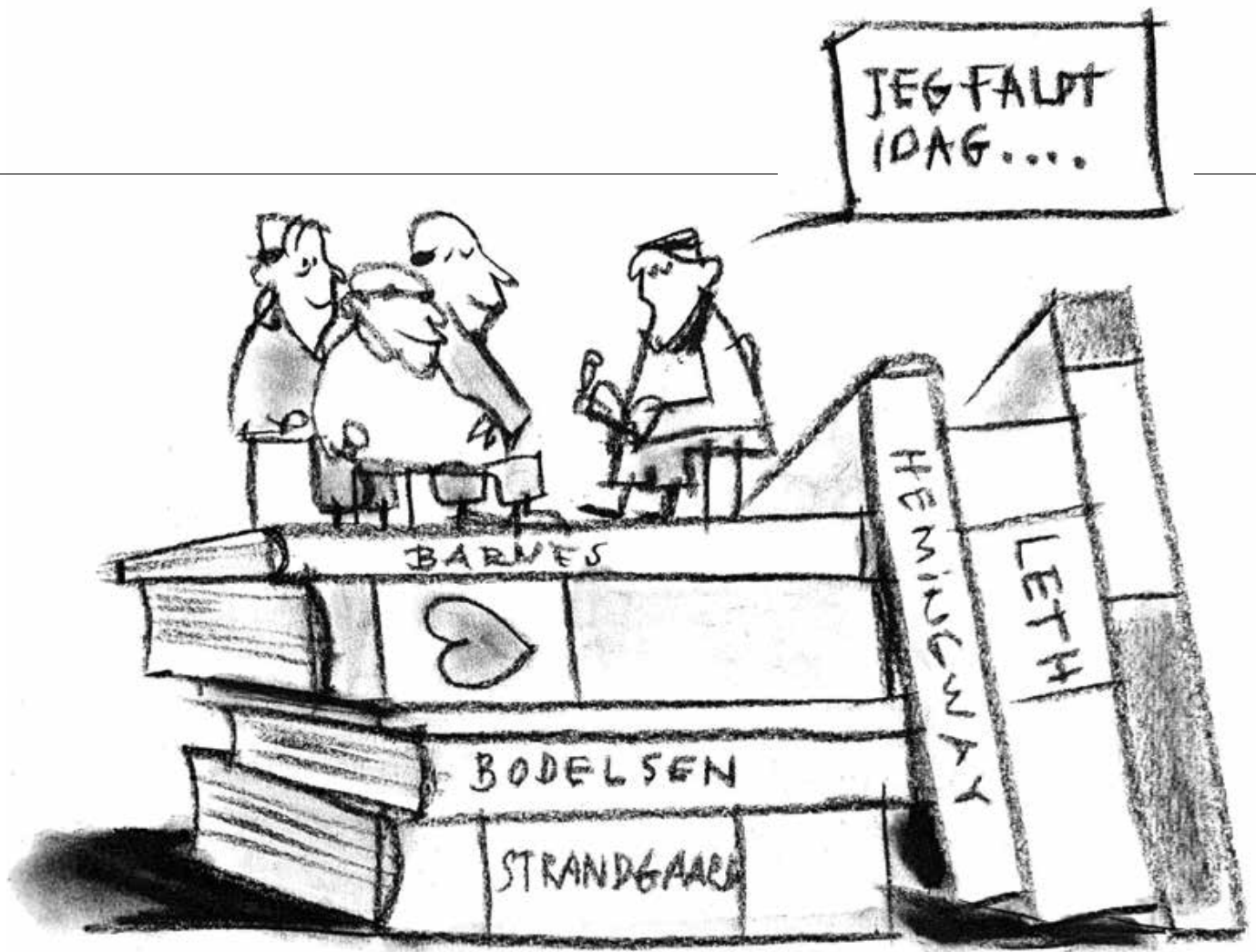
Den tredje mødegang læste gruppen en novelle af Ernest Hemingway, "Nu lukker sig" fra samlingen *Mænd uden kvinder* (1928), og Jørgen Leths digt "Faldet" fra *Det bliver ikke væk* (2019). Hemingway blev nævnt som forfatter, og det medførte, at den indledende samtale drejede sig om, hvorvidt novellen nu 'passede' med de ting, vi ved om forfatterens biografi. Undervejs rettede fokus sig dog mod teksten, som mange efterfølgende fremhævede som en af de bedste på forløbet.

Da digtet blev læst op, oplyste guiden ikke, hvem digteren var; det blev først afsløret et stykke inde i samtalen, som følgelig blev mere åben og nysgerrig overfor tekstens ordlyd. Digtet beskriver et jeg, der falder: "Jeg faldt i dag / Mine fødder slæbende på asfalt

og sand". En nedslående scene. Det modsvares imidlertid af digtets anden strofe, der beskriver jegets overvejelser forud for selve faldet og hans gåtur i "vindens massive tryk", der fremstår som en art heroisk kamp: "Jeg udfordrer den og går imod den". Digtets sidste strofe afbilder det, vi som læsere ved, vil ske; jeget blæses "omkuld", falder. Det leder til denne afslutning: "Nogen råber er du kommet noget til / to par hænder rækkes frem / Jeg tager dem og står igen".

Den første respons på digtet er eftertænksom tavshed. Guiden spørger herefter ind til, hvordan man kan opfatte en formulering i digtet om, at noget udgør et "nyt sprog". En deltager påpeger, at det er lyden af slæbende fødder på asfalten, der udgør et nyt sprog. En anden noterer, at digtet handler om at være faldet, hvilket leder til en bemærkning om, at mange af de læste tekster portrætterer ældre og affældige mænd, og at "det siger noget om dig selv, gamle dreng, nu er du sgu ved at b... faldet lidt af på den". Det leder til refleksion over titlen – "Faldet" – i relation til Hemingway-novellen, som handler om at være i krig, hvilket afføder associationer til at være faldet i kamp.

Da det 'afsløres', hvem digteren er, er der flere, som kommer med udbrud, og andre, der bekræfter, at: "så passer det jo meget godt, ik'". Fx bliver tilstedeværelsen af 'cykelterminologi' påpeget: "Det ku' godt have været fra en sidevinds-etape i Tour de France". Samtalen vender herefter tilbage til spørgsmålet om forbindel-

sen til 'det nye sprog'. En tænkepause følger, indtil en deltager sammenkæder en linje sidst i digtet, hvor der står, at "Det hele bliver til sprog" til det forhold, at digtets jeg er blevet ældre, falder og skal hjælpes op. Det er "den nye fortælling", foreslås det.

Guiden bemærker nu, at Leth er en forfatter med et langt livsværk bag sig, og beskriver ham som en "stemme, der her ser sig selv på en ny måde". Det får en deltager til at bemærke, at "han blev jo vraget fra TV2, og det er måske det, der er faldet, efter en lang karriere med succes som cykelreporter kunne man også falde, men han

blev jo meget hurtigt tilbudt nogle andre". Digtet kobles nu til Leths personlige historie: "han har vel på et eller andet sæt følt sig uovervindelig, han kunne trodse vinden, han ku' læne sig frem, og alligevel så skvatter han".

Efter læsningen noterer guiden i sin logbog: "Digtet gik rent ind, dels det at falde, dels at falde i asfalt som Tour de France-kommentator, dels måske at falde i offentligt image og selvbevidsthed fra tronen som kommentator, idet han blev fyret. Der var god resonans og genkendelse, da én bragte det op – Jørgen Leths tvangspensionering blev subteksten."

Og hvad kan vi så lære af det?

Den generelle oplevelse af læsegruppen var, at mændene blev positivt overraskede over effekten af mødet med den fælles-højtæste litteratur i almindelighed og ældrelitteraturen i særdeleshed. Det, at der bliver læst langsomt, dvælende, og det, at flere for hinanden ukendte mennesker byder ind med reaktioner og personlige kommentarer, hvor det ikke handler om at have mere "ret" end andre, åbnede en mængde nye aspekter ved litteraturoplevelsen.

Et typisk svar fra en deltager på undersøgelsens spørgsmål om "Hvad der

fungerede, hvad der kunne ændres, og hvad du oplever at have fået ud af fælleslæsningen på kort og lidt længere sigt”, lyder som følger: “En øget interesse for at læse litteratur og en følelse af større udbytte af at gøre det”. Alle (seks ud af ni besvarede) satte ord på den fællesskabsfølelse GFL havde skabt, særligt fordi deltagerne kun var mænd, og fordi man mødtes om noget,

Det var eftermiddage, man nødig ville gå glip af, så man mødte forventningsfuld op i god tid. Det var den rene svir at sidde og få 'læst historie'. (...) gevinsten blev så, at opfattelsen og tolkningen blev en kollektiv proces (...) Selv om der vist ikke altid var lige meget konsensus omkring udlægningerne.

alle delte en interesse for. Symptomatisk er denne formulering: “Det var eftermiddage, man nødig ville gå glip af, så man mødte forventningsfuld op i god tid. Det var den rene svir at sidde og få 'læst historie'. (...) gevinsten blev så, at opfattelsen og tolkningen blev en kollektiv proces (...) Selv om der vist ikke altid var lige meget konsensus omkring udlægningerne.”

Det skal understreges, at der kan være mange forskellige årsager til

deltagernes positive oplevelse af læsegruppe-forløbet. Det kan skyldes graden af guidens forberedelse og erfaring med litteraturformidling. Det kan også skyldes teksternes indhold og kvalitet eller sågar det sted og tidspunkt, hvor læsegruppen fandt sted (efterår i nedlagt kirke i indre København). Givetvis er en årsag gruppens sammensætning og dynamik. Eller

måske en kombination af det hele? En endegyldig konklusion kræver mere detaljerede studier samt – om muligt – et kontrolgruppedesign. Men sikkert er det, at den ovenfor skitserede analyse demonstrerer tydelige spor af en fælles oplevelse af lune, nærvær og meningsfuldhed i særegen kombination. Dette har styrket vores hypotese om, at litteraturen, ikke mindst ældrelitteraturen kan bruges i forhold til at bibringe muligheden for ny erfaring af

meningsfuldhed for den enkelte og for fællesskabet; herunder meningsfuldhed i forhold til de negative følelser, tanker og oplevelser, som litteraturen også trives med. Det skærpede perspektiv på alderdommens kompleksitet, tilvejebragt af skønlitteraturens både nuancerede, præcise og originale beskrivelser af denne livsfase, minder os om, at sådanne følelser, tanker og oplevelser er en uundgåelig del af livet.

Referencer

Billington, J. (red.) (2019). *Reading and Mental Health*. London: Palgrave.

Gullette, A.M. (2004). *Aged by Culture*. Chicago: Chicago UP.

Lund, N.F. & Simonsen, P. (2019). Jo, man kan skrive gode digte om seniorsex og besvær med vandladning. *Jyllands-Posten*, 14. september 2019.

Lund, N.F. & Simonsen, P. (2020). Happy ends? I: Emiliussen, J. & Klausen, S. H., red., *Ældrevelværd – samtidsperspektiver på aldring og det gode liv*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag (accepteret, under udgivelse).

Noh, J. W. & Kim, J. et al. (2019). Gender differences in the impact of retirement on depressive symptoms among middle-aged and older adults: A propensity score matching approach. *PLoS ONE*, 14(3), e0212607.

Radway, J. (1991). *Reading the Romance: Women, Patriarchy, and Popular Literature*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.

Rooke, C. (1992). Old age in contemporary fiction. I: Cole, T. et al., red., *Handbook of the humanities and aging*. New York: Springer, s. 241–257.

Simonsen, P. (2014). *Livslange liv*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.

Woodward, K. (1991). *Aging and its Discontents*. Bloomington: Indiana UP.

Wyatt-Brown, A.M. (1993). Introduction. I: Wyatt-Brown, A.M., red., *Aging and Gender in literature*. Charlottesville: UP of Virginia.